

השחתת זרע

השחתת זרע. איסור איבוד זרע של אדם, על ידי הוצאתו מן הגוף שלא כדרך הארץ.

הפרקים – א. האיסור; ב. לצורך; ג. בגרם השחתה; ד. המזהרים; ה. דרך ביאה.

שני אופנים ישנם בהשחתת זרע: בהוצאתו מן הגוף שלא על ידי תשמיש; בהוצאתו על ידי תשמיש בשינוי דרכו.

א. האיסור. אסור להוציא שכבת זרע לבטלה, שנאמר: לא תנאף, לא תהא בך ניאוף בין ביד בין ברנלי, והוא שמשפשף מילתו ביד או ברנלי וממשמש כאמתו ומוציא שכבת זרעו לבטלה, שהרי לא כתוב לא תנאף באשה – כדרך שכתוב ואיש אשר ינאף את אשת איש – אלא לא תנאף סתם, והיינו אפילו שלא באשה, אלא ביד או ברנלי, יש מהראשונים שמנו איסור זה בין הלאוין כלאו מיוחד מקרא זה: לא תנאף, לא תהנה לאף כנן המנאפים ביד או ברנלי, היינו שלא תתן מקום לאף וחמימה שיהנה וישלוט בעולם על ידי הניאוף ביד וברנלי, מהאחרונים יש שכתבו שאין דרשה זו של לא תנאף אלא אסמכתא בעלמא.

יש מהראשונים סוברים שאיסור השחתת זרע הוא בכלל מצות פריה ורביה*, שמלבד המצוה בקום ועשה של פרו ורבו יש בכלל זה אף שב ואל תעשה שלא להשחית זרעו, ומי שאינו מזהר על פריה ורביה אינו מזהר על השחתת זרעו.

ורוב הראשונים חולקים וסוברים שאין איסור השחתת זרע תלוי במצות פריה ורביה, יש שכתב שמהלאו של ונשמרת מכל דבר רע, שלא יהרהר ביום ויבוא לידי טומאה כלילי, שהיא דרשה נמורה, למדים שגם של השחתת זרע אסור מן התורה.

השחתת זרע היתה חטא של דור המבול, שנאמר: כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ, ועבירה זו היתה בידם, וזה קלקולו של דור המבול מוציאים שכבת זרע לבטלה, כמו שכתוב: ושחת ארצה, ואף השחתה זו כדכתיב, חטא זה הוא אף של ער ואונן, שנאמר באונן: ושחת ארצה ונו' וירע בעיני ה', וער אף הוא באותה מיתה מת, שנאמר: ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה', ובאונן נאמר: וימת גם אתו, שאף הוא באותה מיתה מת, כמיתתו של ער מיתתו של אונן, וכרעתו של אונן משחית זרעו היה ער.

כתבו ראשונים שהארינו חכמים בלשונם לאיים ולהפחיד המוציא שכבת זרע לבטלה, ואיסור גדול הוא, ועון זה חמור מכל עבירות שבתורה, והעושה כן כאילו שופך דמיס' והורג את הנפש, שנאמר: הגחמים באלים – המתחממים בעצי אילנות, בעלי הנאה – שוחשי הילדים, אל תקרי שוחשי אלא שוחשי, ועליהם נאמר: יריכם דמים מלאים, אלו המנאפים ביד, שמכל טיפה היה ראוי להיות נוצר זרע קודש, והוא כאילו

השחתת זרע. 1 רמב"ם איסורי ביאה פכ"א הי"ח: טוש"ע אה"עו כנ א. 2 שמות כ יג. 3 כריתא נדה יג ב. 4 תוס' שם ד"ה בין. 5 ע"י רש"י על הרי"ף שבת פ"ד, וכן סבאר סהרי"ף שם שדרשה זו היא על הוצאת זרע לבטלה, וכ"מ ברמב"ם איסור"ב שם "כ"ה המנאפים ביד בעניו זה, אבל בפה"ש להרמב"ם סנהדרין נה א מפרש ניאוף ביד וברנל על קריבה לעריות, ע"ע גלוי עריות כרך ו ע"פ קיא. 6 ויקרא כ י. מעדני יו"ט על הרא"ש נדה פ"ב אות ט. 7 רש"י על הרי"ף שבת שם: מעדני יו"ט נדה שם. 8 מעדני יו"ט שם. 9 סמ"ק סי' רצב לני' שבסמ"ק כת"י שהביא במעדני יו"ט שם, וכ"ה הני' ברי"ף שבת פ"ד בכת"י כמשי"כ ברק"ם שבת שם, ולפנינו בסמ"ק לא תהנה לאף בלי הכיום כגון כו', וע"י הרי"ף פ"לא לפה"צ לרס"ג ח"ב ל"ח עב ה"ר"ל שפס"ה בסמ"ק, וע"י תורה שלמה יתרו כ אות ידמ, ולא ראו הני' בכת"י שבמעדניו"ט. 10 ע"י בסדר רבה פ"ב ופסיקתא רבתי פכ"ד וזהו הרקיע לרשב"ץ ל"ח יא, ושם לא הוזכר על ההחתת זרע רק על סתם ניאוף אבל בסמ"ק מפרש על ניאוף ביד כו', וע"י תורה שלמה שם, וע"ש שי"ם לא תהנה בריח בשמים ואינו ענין לכאן. 11 שו"ת פני יהושע אה"עו סי' מד, ע"ש בארוכה. 11 תוס' סנהדרין נה ב וד"ה והא. 12 ר"ת תוס' יבמות יב ב ד"ה שלש וע"י להלן: המזהרים. 13 ע"י רמב"ן נדה יג ב ותוס' יבמות שם וכתובות לט א, וע"י להלן, שם. וע"י ערוך נדר נדה שם וכתובותיו בנין ציון סי' קלו

שר"ל שהאיסור הוא סהלאו של בדתשחית (ע"ע), וכ' שהדרשה מלא תנאף כו', ע"י לע"ל, היא אסמכתא בעלמא. 14 דברים כג י. 15 ע"ז ב ב, וע"ע הרהר עברה כרך י ע"פ תריא. 16 ע"י תוס' שם, וע"ע ה"ל ציון 22. 17 אחיעזר ח"ג סי' כד, וע"ע ה"ל ע"פ תריב שי"א שדרשה זו היא אסמכתא. 18 בראשית ו יב. 19 רש"י נדה יג א כפי' הנמ' כאילו מביא סבול לעולם, והביא הפסוק כי השחית כו' ופירש כן מה שאמרו ב"ה יב א ברותחין קלקלו. 20 רש"י שבת מא א ד"ה כאילו. 21 בראשית לח ט, ע"י להלן בער ואונן. 22 ע"י מדרש אנדה נח לפסוק כי השחית, וכן ברבנו בחיי וישב לפסוק ושחת ארצה, ובעיקר הדבר שזהו חטא דור המבול ע"י עוד אבות דר' נתן פל"ב וזהו ח"א סו ב ורמב"ן נדה יג א וריטב"א שם, וע"י תורה שלמה נח אות קנ. 23 יבמות לד ב. 24 בראשית לח ו. 25 שם י. 26 יבמות שם. 27 רש"י עה"ת שם. 28 פה"ש להרמב"ם סנהדרין נד א. 29 רמב"ם איסור"ב פכ"א הי"ח: מוש"ע אה"עו נב ב. 30 טוש"ע שם ג, ע"ם וזהו פ' וישב ופ' וחי, ע"י באר הגולה שם. 31 נדה שם א. 32 מס' כלה ובבלה רבתי פ"ב: רמב"ם שם: מוש"ע שם ב. 33 רש"י. 34 ישעיה נה ה. 35 נדה שם: כ"כ כלה שם. 36 ישעיה א סו. 37 נס' שם ב: רמב"ם שם: מוש"ע שם. 38 שו"ת חות יאיר סי' לא ח"ב. וע"י שו"ת צפת פענח סי' ל וספר ובכמ"ק שיש בהשחתת זרע ב גרמים גלוי עריות ושפיכות

* מתוך: אנציקלופדיה תלמודית, ערך: השחתת זרע. באדיבותה הרבה של הנהלת האנציקלופדיה.

עובד עבודה זרה, שנאמר: תחת כל עין רענני,⁵⁰ וכאלו מביא מכול לעולם,⁵¹ שעבירה זו היתה בידם של דור המבולי,⁵² וחשוב כבהמה,⁵³ וחייב מיתה,⁵⁴ שנאמר והיו ער בכור יהודה רע בעיני ה' ונר' וימיתו ה' ונר' וירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אתו,⁵⁵ והוא בנידוי,⁵⁶ ונחלקו ראשונים: יש סוברים שהכמים נידו כל מי שיעשה כן,⁵⁷ ויש סוברים שאינו מנודה מעצמו, אלא שחייבים לנדונו.⁵⁸

אם יצרו של אדם מתגבר עליו ומתירא שלא יכשל באשת איש, או באשתו נדה, או שאר עריות, יש שכתבו שיש לו להוציא זרעו באותה שעה, ומטב שיעבור בכך ואל יחטא באשה, אלא שהוא צריך כפרה,⁵⁹ ואף על פי שאמרו שעון זה חמור מכל עבירות שבתורה,⁶⁰ לא דוקא הוא,⁶¹ וכתבו אחרונים שהרברים אמורים כמי שהביין את עצמו לבוא על הערוה והרהר תשובה בלב, שלא יחשוב שעבירה זו שעל ידי מעשיו יצא זרעו לבטלה, אם יפרוש ולא יבעול, חמורה מכל עבירות.⁶²

ב לצורך. לצורך בדיקה לברר אם אינו כרות שפכה אמרו שעושים לו תחבולה שיצא ממנו זרע,⁶³ ויש שלמרים מזה שאף אם עושה לצורך בדיקה אחרת, כגון אם נמצא דם בעד שלהי⁶⁴ וספק אם הדם בא ממנה או ממנו, מותר להוציא זרע כדי לברר אם הדם ממנו,⁶⁵ וכן יש למרים מבאן שכל שעושה לצורך מצוה מותר אף להוציא זרע לבטלה בידים ולהשחיתו על הארץ,⁶⁶ ויש אוסרים, שלא התירו בבדיקת כרות שפכה אלא דרך תחבולה וגרם,

אכל לא בידים,⁶⁷ ועוד שכל האיסור של השחתת זרע הוא משום פריה ורבייה,⁶⁸ ולא התירו אלא כשזוהו תיקון לפריה ורבייה, שאם לא יבדקוהו יהיה אסור לישא אשה משום כרות שפכה.⁶⁹ מטעם זה יש מתירים להוציא הזרע לצורך בדיקת הרופאים כדי לברר אם מניעת ההריון היא ממנו או ממנה, שהרי זה לצורך מצות פריה ורבייה.⁷⁰

אם מותר להוציא זרע בשביל להזריק אחר כך הזרע לרחם אשתו על ידי רופאים במכונה המיוחדת לשם זה — וזו הורעה מלאכותית שהמציאו הרופאים בדרונו — דנו בדבר כמה אחרונים, ורובם נוטים להיתר שאין זו לבטלה, מאחר שנכנס אחריו כן לגוף האשה, והרי היא אשתו, ואדרבה הרי עושים כן מפני שמועיל יותר להריון ועיבורה, אלא שלהוריע באופן זה לאשה אחרת, שאינה אשתו, פשוט שאסור,⁷¹ ויש מחמירים, מפני שבשעת הוצאת הזרע הוא לבטלה, ועוד שיוכל להיות שלא יוכלו אחר כך להפעיל הזרע ברחם האשה ונמצא שהוציא לבטלה.⁷²

ג. בגרם השחתה. כל היד המרבה לכדוק באנשים — שבורק עצמו באמתו, שמה יצא ממנו קרי⁷³ — תיקצץ,⁷⁴ שמתחמם ומרניש כשממשמש ומצויה שכבת זרע לבטלה,⁷⁵ שכל המרבה ליתן ידו על עינו מרבה להוציא דמעה,⁷⁶ ולא דוקא המרבה אסור,⁷⁷ אלא אף בפעם אחת.⁷⁸ וכן אמרו: יד לאמה תיקצץ,⁷⁹ ולא שרין הוא לקצוץ את ידו, אלא קללה היא,⁸⁰ על בדיקת זב, ע"ע זב, ר' אליעזר אומר כל האוחז באמה ומשתיין כאילו

דמים. ועי' שו"ת פני יהושע סי' מד שלא אמרו כן אלא להפליג העוין, אבל אין זה לא נ"ע ולא שפ"ד אלא עון גדול ואינו בכלל יהרג ואל יעבור. 58 ישעיה גז שם. נ"ט שם א וס"ב כלה שם. 40 נ"ט שם. 41 רש"י שם, ועי' לעיל. 42 מ"ט כלה שם. 43 נ"ט שם א וכלה שם; רמב"ם שם; מו"ט"ע שם. 44 בראשית לח ז-ו. נ"ט שם; כלה שם. ועי' לעיל בער ואונן שזה היה חסאם, ועי' שערי תשובה לרבנו יונה ח"ג סי' קיג שמנאו בין חייבי סיחה. 45 רמב"ם שם, ע"פ נדה שם במקשה עצמו לדעת; מו"ט"ע שם. 46 ס"ם שם ב"ד הרמב"ם, והביאו ב"י; ב"ש שם ס"ק ג ב"ד השו"ע. 47 תוס' שם; רמב"ן שם, והביאו המ"ם שם ושכ"כ הר"י והרשב"א; מו"ט"ע יו"ד שלד מן. ועי' שו"ת פני יהושע אהע"ז סי' מד שמוכיח מרמב"ם ת"ת פ"ו הי"ד המקשה עצמו לדעת שסובר שצריך לנדות ולא שהוא בנידוי ותפה על המ"ם בציון הקודם. 48 ס' חסידים סי' קעו, והובא בח"מ סי' כנ ס"ק א וב"ש שם ס"ק א, ועי"ש על מספר התעניות והסיגופים שצריך. 49 עי' לעיל. 50 ב"ש שם, ועי' לקומי אמרים (תניא) פ"ז שבכמות וריבוי הסומאה חמור מביאות אסורות ובאיכות של כח וחיות בסומאה ביאות אסורות חמורות יותר. 51 פתח עינים להחיד"א נדה יג. ועי' הנהגת החיד"א לס' חסידים שם. 52 יבמות עו א מייחננו נהמא חמימא דרערי כו' ורש"י ד"ה אבי

פוקרי. וע"ע כרות שפכה. 53 ע"ע בדיקת אשה בדר ב ע"מ' שלזו ב. 54 ב"ש סי' כה ס"ק ב, ועי"ש שסיים שיש לרחות. 55 שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' מן. ועי' אהיעזר ח"ג סי' כד אות ד שהעתיק בשמו לצורך שעה במקום לצורך מצוה. 56 יו"ט"ש יבמות שם סי' סו. וכן דחה באהיעזר שם מטעם זה ראיית היעב"ץ מיבמות שם. 57 עי' לעיל לעיל מתוס' סנהדרין נ"ט ב ועוד. 58 ערוך לגר יבמות שם. 59 אהיעזר שם; שו"ת משפטי עוזיאל אהע"ז סי' מב. ועי' שו"ת זקן אהרן לר"א וואלקין ח"א סי' סז שמתיר רק באופן של ד"ט מבפנים זוורה מכוון. ועי' שו"ת צמנת פענח סי' רלכ שב' שביבמות התיקון הוא בעצם המשחית ולכן מותר אבל לצורך תיקון האשה אסור. 60 עי' שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' רסח, שו"ת זקן אהרן ח"ב סי' צו, שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' כד, שו"ת יביע אומר ח"ב אהע"ז סי' א, קובץ נועם ח"א ע"פ קיב וקמס וקמב וקנו, ועוד. 61 עי' שו"ת דברי מלכיאל ח"ד סו"ס קו וקח, שו"ת משפטי עוזיאל אהע"ז סי' יט, נועם שם ע"פ קלא, ועוד. 62 רש"י. 63 משנה נדה יג א. 64 רש"י שם, ע"פ נ"ט שם. 65 ירושלמי שם, ע"פ תוספתא שם, עי"ש במרה"פ. 66 נ"ט שם, ומרבה שאמרו מסוכס על הנשים שפטיבחת, ובפ"מ לפי הירוש' אמרו מרבה לפי שכל המרבה מוציא יותר כלעיל. 67 רש"י ומאירי שם. 68 שבת קח ב ורש"י שם קט א. 69 נדה שם

למיכך אסור לאדם לישון על ערפו ופניו למעלה, אלא יטה מעט⁸⁶, שלא יבוא לידי קישוים⁸⁷, שידיו מונחות על אברו ומתחמם⁸⁸, או שבגדיו נופלים על מילתו ומתחמם⁸⁹, או שהשרדה מתחממת⁹⁰, ויש מפרשים הטעם מפני שנגאי הוא שגראה לאחרים⁹¹, ויש אוסרים אף כשפניו למטה⁹². אסור לרכוב על בהמה בלא אוכף⁹³. מכנסים אסורים⁹⁴, אם אינם עשויים כבתי שוקיים, מפני שמביאים לידי השחתת זרע, ואף שיש מקום לומר שהדברים אמורים רק בזמן שאכילת תרומה היתה נוהגת, מכל מקום גם בזמן הזה אין לנהוג היתר אלא במרחץ מפני שהיא לשעה מועטת⁹⁵. ד. המזוהרים. כל היד המרבה לברוק בנשים — שבדקת תמיד שמא ראתה דם⁹⁶ — משובחת⁹⁷, שמתוך כך לא תבוא לידי ספק טומאה ובעלה לא יבוא לידי איסור⁹⁸, ואינה דומה לאנשים שאסורים לברוק⁹⁹, לפי שאנשים בני הרגשה הם — שמודעוים אבריו כשמתחמם ורואה קרוי¹⁰⁰ — אבל נשים לאו בנות הרגשה הן¹⁰¹, ונחלקן ראשונים: יש מפרשים שהנשים אינן מתחממות ואינן באות לידי איבוד זרע מחמת משמוש¹⁰², אבל אילו היו מתחממות היו אסורות לברוק, שאף הנשים מזהירות על השחתת זרע¹⁰³, ואף על פי שאין הנשים מצוות על פריה ורבייה¹⁰⁴, אין איסור השחתת זרע תלוי בפריה ורבייה¹⁰⁵, ואף שאינן באיסור סירוס כלי הורע¹⁰⁶, אסורות הן בהשחתת

מביא מכול לעולם — שזה היה חטא של דור המבול¹⁰⁷ — אמרו לו והלא ניצוצות ניתנים על רגליו ונראה ככרות שפכה ונמצא מוציא לעו על בניו שהם ממורים, אמר להם אפשר שיעמוד במקום נבוה וישתין או ישתיך בעפר תיחוח, ואפילו אם אין לו מוטב שיוציא לעו על בניו ואל יעטה עצמו רשע שענה אחת לפני המקום¹⁰⁸, וכל כך למה מפני שמוציא זרע לבטלה¹⁰⁹, הלכה כר' אליעזר¹¹⁰, אם היה נשוי מותר¹¹¹, ונחלקו אחרונים אם דוקא כשאשתו עמו והיא טהורה¹¹² או אף כשאינה עמו¹¹³. ומדת חסידות להזהר אף נשוי¹¹⁴, במקום שאין חשש הרהור בנזן כשהוא בפתח שעומד על הנג ובלילה ולפני רבו ובמקום שכינה של בית הכנסת, מותר¹¹⁵, ואסור לאדם שאינו נשוי לשלוח ידו במבושיו שלא יבוא לידי הרהור¹¹⁶, ואפילו מתחת טיבורו לא יכניס ידו, ובין נשוי ובין שאינו נשוי לא יושיט ידו לאמה כלל אלא בשעה שהוא צריך לנקביו¹¹⁷. האוכל תרומה, והרגיש שנודעו אבריו — שנעקרה שכבת זרע מגופו¹¹⁸ — אוחו באמה וכולע את התרומה¹¹⁹, ונחלקו אמוראים: אביי אמר במשלית עבה דוקא, שאינה מביאה לידי חימום, ורבא אמר אפילו במשלית רכה, שכיון שכבר נעקרה אין חימום אחר חימום¹²⁰, הלכה כרבא¹²¹. אסור לאדם שיקשה עצמו לדעת¹²², מחשש של הוצאת זרע לבטלה¹²³, ויהא בנידוי¹²⁴, לפי שמגרה יצר הרע על עצמו¹²⁵, והוא מגונה בתכלית הגניו¹²⁶.

בע"א. 86 גמ' סם; רמב"ם ת"ת פ"ו הי"ד; טו"ש"ע יו"ד שלך טנ. ועי' לעיל אם פאליו הוא בנידוי או שצריכים לנדוחו. 87 גמ' סם. 88 פהמ"ש להרמב"ם נדה סם. 89 גמ' סם יד א; רמב"ם איסור"ב סם; טו"ש"ע אהע"ז סם. 90 רמב"ם סם וטו"ש"ע סם. 91 רש"י סם. 92 תוס' סם בשם רשב"ם. 93 גמ' נגיון תוס' סם. 94 רש"י ברכות יג ב וכן בפ"א א בנדה סם. 95 ערוך ע' פרק: רמב"ם דעות פ"ד ה"ה. 96 סמ"ק סי' רצב, ע"פ רמ"א יד א; שו"ע סם ו. 97 נדה יג ב. 98 רמ"א בשו"ע כג ו. ועי' פת"ש שם בשם עצי ארוים ובערו השלחו שם שהאיסור הוא במנסים העשויים בים מיוחד להאבר, ועי' רא"ש שבת פ"א סי' ים בשם מחזור ויטרי. 97 רש"י. 88 משנה נדה יג א. וע"ע בריקת אשה כרד ב ע"פ שלו ב. 89 רש"י סם. 100 עי' לעיל: בגרם השחתה. 101 רש"י. 102 גמ' סם. 103 תוס' הרא"ש סם בשם רש"י; רמב"ן סם ורשב"א ורימב"א בשמו. ועי' מערני יו"ט אות ב. 104 תוס' הרא"ש סם בר' רש"י, וכן ברמב"ן ורשב"א וחי' הר"ן ורימב"א סם; תוס' יבמות יב ב ד"ה שלל לר' רש"י סם. ועי' רמב"ם איסור"ב פ"ה הי"ד ורמב"ן עה"ת פ' תורע מהו זרע האשה. 105 ע"ע אשה כרד ב וע' פריה ורבייה. 106 ראשונים שבציון הקודם. ועי' לעיל: האיסור. ע"ע סרים. 107

ב למסקנא, עי' רש"י שבת סם. 70 רש"י, ועי' לעיל. 71 ברייתא בנדה יג א. 72 גמ' סם. 73 רמב"ם פכ"א הבי'; טו"ש"ע כג ד ואו"ח נ יד, ועי' תוס' נדה סם ויומא ל א שנסתפקו אם חכמים הורו לר"א או שלא התירו אלא כשיש משום הוצאת לעו ולא לצורך אחר. 74 גמ' סם; רמב"ם סם; טו"ש"ע סם. 75 עי' מ"ו ומנ"א או"ח סם. 76 עי' ב"ש אהע"ז סם. 77 פסקי תוס' נדה סם; ויש להחמיר; ס' היראה לרבנו יונה; טו"ע או"ח סם, ובסור סם סתם אף אם הוא נשוי, ועי"ש במ"ו. 77א גמ' סם ואיבעית אימא כו, ועי' רימב"א סם שכל המעשים הלכה הם, ועי' באור הגר"א אהע"ז סם ס"ק יא שכ"ד הרי"ף והרא"ש, וכד' הרמב"ם כ' שלא אמרו כו אלא בנשוי ופסק כחי' א שבנשוי מותר בכל ענין, ועי' ב"ו או"ח סם ומנ"א סם שהפוסקים השמימו מפני שאין בקיאים באיזה פחד או שלא ברור שהמסקנא כו. 78 וע"ע הרהור עברה כרד י. 79 רמב"ם סם; טו"ש"ע אהע"ז סם. ועי' מ"ו יו"ד סי' קפב ס"ק נ ומנ"א סי' נ ס"ק יד אם תחת סבורו דוקא או ליטנא מעליא הוא. 80 רש"י. 81 משנה נדה ס א; רמב"ם תרומות פ"ו ה"ד. 82 גמ' סם יג א. 83 רדב"ן על הרמב"ם סם שסתם ולא חי'ק. 84 נדה יג ב; רמב"ם איסור"ב פכ"א הי"ט; טו"ש"ע אהע"ז כג נ. 85 ב"ח סם; באור הגר"א סם ס"ק יא. וכ"מ מרמב"ם שכי' כמוציא זרע שהוא בנידוי ובגמ' אמרו זה על המקשה. וע"ע צניעות פי' מהראב"ד על המקשה

על כך¹²⁰. ומהאחרונים יש שכתבו שבבן נח חמור יותר, שכן למעם של שפיכות דמים שיש בהשחתת זרע¹²¹, הרי בן נח הוזהר גם על רציחת עוברים יותר מישראל¹²².

ה. דרך ביאה. לא יהיה אדם דש מבפנים וזורה מבחוץ, שהרי אסור להוציא זרע לבטלה¹²³, ויש מהראשונים שמגוהו בין חיובי מיתה בידו שמים¹²⁴, ואינו אלא כמעשה ער ואונן, שכתוב והיה אם בא אל אשת אחיו ושהת ארצה¹²⁵, יש סוברים שזה עצמו היה מעשה ער ואונן¹²⁶, ויש סוברים כמעשה ער ואונן ולא מעשה ער ואונן, שער ואונן חסאו כביאה שלא כדרכה¹²⁷.

מניקה כל עשרים וארבעה חודש ר' אליעזר¹²⁸ אומר יהא דש מבפנים וזורה מבחוץ — כדי שלא תתעבר ותגמול את בנה וימות¹²⁹ — אמרו לו הללו אינו אלא כמעשה ער ואונן¹³⁰, ואין הלכה כר' אליעזר¹³¹. אשה שיש לה אוטם ברחם, ועל ידי כן כשבעלה משמש עמה זורה מבחוץ, אסור, כיון שאינו כדרך כל הארץ¹³².

ביאה שלא כדרכה, לפי שאינה במקום זרע¹³³, יש מהראשונים סוברים שאסורה אפילו באשתו, לפי שמציא זרע לבטלה, ולא אמרו שמוותרת¹³⁴, אלא כשאינו מוציא זרע לבטלה¹³⁵, וזה היה מעשה ער ואונן¹³⁶. ויש סוברים שלא נחשב כמעשה ער ואונן אלא כשמתכוין להשחית זרע ורגיל לעשות כן תמיד, אבל במקרה בלבד מותר¹³⁷, ויש שהוסיפו שלא נקרא במקרה אלא פעם אחת בחייו¹³⁸, וכתבו עוד שדבר קשה הוא להתיר להיכשל בהוצאת זרע אפילו במקרה ושומר נפשו ירחק מזה וכיצא בו¹³⁹, וכל המקדש עצמו כמתר לו קדוש יאמר לו¹⁴⁰.

זרע, והרי אף הגשים נענשו על כך בדור המבול, שכתוב שם: כל בשר¹⁰⁸, ויש מפרשים נשים לאו בנות הרגשה הן, שהן רואות דם אף בלא הרגשה¹⁰⁹, ולכן אף על פי שמוציאות זרע לבטלה בבדיקתן, טוב לה שתברוק כדי להפריטה מטומאת פהרות ומלשמש עם בעלה בפומאה, אבל אנשים שאינם רואים קרי בלא הרגשה למה יבדקו, ואף לפירוש זה הגשים אסורות בהשחתת זרע¹¹⁰, ויש חולקים וסוברים שנשים, מכיון שאינן מצוות בפריה ורביה, אינן אסורות בהשחתת זרע, וזהו שאמרו נשים לאו בנות הרגשה הן, היינו לאו בנות איסור הרגשה¹¹¹, ואפילו הרגישו ושיחתו זרען אין בכך כלום¹¹², או שלאו בנות הרגשה הייגן שאינן מרגישות, שאילו היו מרגישות היו אף הן בנידוי כמו אנשים משום הרהור שמגרות יצר הרע על עצמן, אבל לא משום השחתת זרע¹¹³, ואפילו להטורים שאף נשים מצוות על פריה ורביה¹¹⁴, מכל מקום אינן מזהרות על השחתת זרען, לפי שהגשים מוריעות מבפנים, ושם הוא דרך להזרוע, אבל אנשים מוריעים בחוץ, ואין דרך להזרוע שם¹¹⁵.

על נשים אם מצוות על השחתת זרע של הבעל, עי' להלן: דרך ביאה.

במי שאינו ראוי להוליד, כגון סרים, נחלקו אחרונים: יש סוברים שאף הוא מצווה על השחתת זרע¹¹⁶, ויש מצדדים להקל¹¹⁷.

בבן נח כתבו ראשונים שמכיון שלא נחשב האיסור בין שבע מצוות בני נח¹¹⁸, הרי שאינו מצווה על השחתת זרע¹¹⁹, ויש מוכיחים מברי ראשונים שאף בן נח הוזהר על זה, שהרי בדור המבול נענשו

108 רמב"ן ורשב"א וריטב"א ועוד שם. ועי' מ"מ סל"ט פ"ג ט"ז ר"ה נחזור. 109 תוס' הרא"ש שם כ"ג ר"ה. 110 תוס' הרא"ש שם. ונ' שלמי' זה נתכוין הרא"ש בפסקיו שם, ולא כמש"כ במעריני יו"ט שם אות ב שר"ל כפרש"י, כי בתוספותיו ספורש כ"ג. 111 ר"ת בתום' יבמות שם ובגליון תוס' נדה שם ובשאר ראשונים דלעיל בשם. 112 רשב"א שם לדעתו. 113 רמב"ן שם בפי' ב לדעת ר"ת. 114 ע"ע אשה דעת הסוברים כן. 115 גליון תוס' נדה שם; תוס' הרא"ש שם לדעת זו. 116 שו"ת בנין ציון סי' קלו. ועי' צנפת פענח איסור"ב פכ"א ה"ט ע"ב באינו ראוי להוליד אין בו הגדר של שפיכת דמים, עי' לעיל: איסור, ונ' שהגדר של עריות יש גם בו. 117 מנחת חינוך סוף מצוה א, וכ"כ בשו"ת אמרי אש יו"ד סי' סג. 118 ע"ע בן נח כ"ד נ. 119 תוס' סנהדרין נ"ב ב ד"ה והא, ועי' שם שפסעם זה הוכיחו שאינם בפצות פריה ורביה, ועי' לעיל א"ס תלוי וב"ו. 120 עי' מ"מ סל"ט פ"ג ט"ז ר"ה נחזור בד' הרשב"א, ועי' רש"י סנהדרין נ"א א ד"ה השחתת שמה שנענשו עליהם בסבול הוזהרו עליהם. ועי' בן נח כ"ד נ ע"פ שנה א שנתום' קודם מתן תורה הוזהרו בפריה ורביה והיו אסורים בהשחתת זרע כותב מה שכתב. 140 רמ"א בשו"ע שם.

120 עי' לעיל: איסור. 121 עי' לעיל: איסור. 122 שו"ת צנפת פענח סי' ק' ובתשובותיו דרוינסק ח"ט סי' ג. וע"ע בן נח כ"ד נ ע"פ ש"א ב. 123 רמב"ם איסור"ב פכ"א ה"ה, ע"פ יבמות ל"ד ב; טו"ש' כ"א. 124 שו"ת תשובה לרבנו יונה ח"ג סי' ק"ג. 125 כראשית ל"ח פ. יבמות שם. 126 כראשית רבה פ"ה באונין: רש"י עה"ת שם. ועי' ריטב"א יבמות שם. 127 עי' להלן. יבמות שם. 128 ובתוספתא נדה פ"ב ר' סאיר. 129 רש"י. 130 כרייתא יבמות ל"ד ב ותוספתא נדה שם. 131 עי' להלן בשלש נשים. 132 שו"ת הרא"ש כלל י"ג סי' נ. והובא בב"י שם; טו"ע שם ה. 133 ע"ע ביאה כ"ד נ ע"פ צ"מ. 134 עי' נדרים כ ב סנהדרין נ"ב ב. 135 תוס' יבמות שם ד"ה ולא בתי' א; רמב"ם פכ"א ה"ט; סור ורמ"א בשו"ע כה ב. 136 לדעת חכמים ביבמות שם, עי' לעיל. 137 תוס' שם בתי' ב; תוס' רי"ד יבמות י"ב ב; סור ורמ"א שם בשם הר"י. 138 של"ה בשער האותיות דף ק ב"ש הרא"ש. 139 ב"י שם, ובכ"כ הכי"ת שם ואילו היה הר"י רואה מש"כ הוזהר בעונש המוציא ז"ל כי הוא נדול משאר עבירות לא היה כותב מה שכתב. 140 רמ"א בשו"ע שם.

הנושא קטנה ועקרה וזקנה, אף על פי שאינן ראויות לילד, כיון שהוא משמש כדרך כל הארץ אין בזה איסור של השחתת זרע¹⁴¹, ואף שאמרו לא ישא אדם קטנה שאינה ראויה לילד¹⁴², הרי זה משום ביטול פריה ורביה ולא משום השחתת זרע¹⁴³, ויש שכתבו שלכתחילה יש בזה משום השחתת זרע¹⁴⁴, ואינו אלא צד חומרא ולא מן הדין¹⁴⁵. שלש נשים משמשות במוך — ממלאות אותו מקום מוכן לשאוב את הזרע שלא תתעבר¹⁴⁶, שלא ייקלט במקום הריונה¹⁴⁷ — ואלו הן: קטנה מעוברת ומניקה, קטנה שמא תתעבר ותמות, מעוברת שמא תעשה עוברת סגול — ולד שאין לו צורת פנים — מניקה שמא תגמול בנה וימות, דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים משמשת כדרכה והולכת ומן השמים ירחמו, משום שנאמר שומר פתאים ה' ¹⁴⁸, הלכה כחכמים¹⁴⁹.

ונחלקו ראשונים: (א) יש מפרשים שהכל מודים שיש בתשמיש במוך השחתת זרע, ושאר כל הנשים אסורות לשמש במוך שנותנות שם לפני תשמיש, שאין דרך תשמיש בכך והרי הוא כמטיל זרעו על העצים והאבנים — שאין המקום ראוי להזרע כיון שהוא סתום, ומה לי להשחית דרכו על הארץ ומה לי במוך כיון שאינו כדרך כל הארץ, שעושה המעשה בידים להשחית הזרע, וכמעשה הזה אינו ראוי להזרע בשום מקום, ולכן אינו דומה לקטנה ואילונית¹⁵⁰ — ולא נחלקו התנאים אלא בשלש הנשים, שר' מאיר סובר שהן מותרות לשמש במוך משום חשש סכנה, וחכמים אוסרים אף בהן¹⁵¹. והאיסור הוא על שניהם¹⁵², ואפילו להסוברים שאין

האשה מוזהרת על השחתת זרע¹⁵³, היינו על זרע שלה, אבל על זרע של הבעל מוזהרות¹⁵⁴. לדעה זו יש סוברים שכשהאשה נותנת המוך אחר התשמיש כדי לשאוב הזרע שלא יקלט אין איסור, שהרי אין הבעל כמטיל זרעו על עצים ואבנים, ואפילו בשאר הנשים מותר¹⁵⁵, ולא נקרא השחתת זרע אלא במו שגורם על ידי חימום שמוציא זרע לבטלה, בין האיש בין האשה, אבל לאחר שנעקר הזרע מן הגוף לא שייך בו השחתה¹⁵⁶. ויש סוברים לדעה זו שאף אחר תשמיש יש איסור במוך, ובשאר הנשים אסור אף לר' מאיר, אלא שקודם תשמיש האיסור הוא נם עליו, שהוא כמשמש בעצים ואבנים, ולאחר תשמיש האיסור הוא עליה, שמשחיתה זרעו של הבעל, ואף היא מצווה על השחתת זרע¹⁵⁷, ולא עוד אלא שיש מהאחרונים כתבו שלאחר תשמיש חמור יותר, שכן כבר נקלט הזרע של האיש בזרע של האשה וראוי להיווצר מהם ולד¹⁵⁸.

(ב) ויש מהראשונים מפרשים אף הם שמחלוקת התנאים בשלש נשים היא במוך שבשעת תשמיש, אלא שמפרשים דברי ר' מאיר משמשות במוך שחייבות לשמש במוך, כדי שלא יסכנו את הולד, וחכמים שאומרים משמשות כדרך, היינו שאינן חייבות, אבל איסור אין לדברי הכל¹⁵⁹, ויש שהוסיפו שאין איסור לבעליהן מפני שאינם משחיתים, ועוד שמשום מצות עונה מותרים¹⁶⁰, לדעה זו יש סוברים שאפילו בשאר כל הנשים אין איסור לשמש במוך, לפי שדרך תשמיש הוא והגוף נהנה מן הגוף ודומה למשמש עם הקטנה¹⁶¹, ויש סוברים שאף לדעת האומרים בשלש נשים שאפילו חכמים מתירים

141 ר"ת בתוס' יבמות יב ב וכתובות לט א; ריטב"א כתובות שם ונמוקי יבמות שם; שו"ת הרא"ש כלל לנ; רמ"א בשו"ע כנ ה. 142 ע"י נדה יג ב ורמב"ם פכ"א ה"ה וטוש"ע שם א. 143 ע"י רש"י נדה שם וראשונים דע"ל. 144 שו"ת הרב"ו ח"ג א"ף כב (תקצו) כ"ד הרמב"ם שם ש"ל לפיכך כו', וכ"כ הב"ח סי' כג שם כ"ד הרמב"ם ה"טור, וכ"ג ברבנו יונה בשערי תשובה שם. וע"י ב"ש ס"ק ב שחלק וסובר שאף לדעתם אינו אלא משום ביטול פריה. 145 מ"ו שם. 146 רש"י נדה ג א ד"ה משמשת, וע"י רש"י יבמות יב ב. 147 מאירי כתובות לט א. 148 תהלים קסו ו. ופוסתא נדה ב"ב וברייאת ביבמות יב ב וש"נ. 149 מאירי יבמות שם; תוס' רי"ד שם; שו"ת הרב"ו ח"ג סי' א"ף כב (תקצו), ע"פ הכלל יחיד ורבים הלכה כרבים, וכו' נקטו האחרונים, כל אחר לפי שיפתו דלהלן. 150 שו"ת הרב"ו שם. 151 רש"י יבמות שם וכתובות שם וכפ"י ה"ר"י בתוס' כתובות שם בדעתו, וכו' פי' כ"ד רש"י הריטב"א יבמות וכתובות שם ורשב"א יבמות שם ותוס' הרא"ש כתובות שם והובא בשמ"ס שם. 152 ריטב"א יבמות שם. 153 ע"י: הפוזררים. 154 תוס' הרא"ש כתובות שם והובא בשמ"ס שם. וע"י שו"ת רעיק"א סי' ע"א שר"ל כ"ד הנמוקי בשו"ת רש"י שיעקר האיסור הוא עליה בפה שמינה ומנתה שם קודם תשמיש, אבל הוא משמש כדרכו ואינו כמטיל על עצים כו', וע"י אחיעזר ח"א סי' כד ומרחשת ח"ב סי' ט ושו"ת זכרון יהונתן אהע"ז סי' ג שדחו פירושו בנמוקי". 155 תוס' הרא"ש כתובות שם

141 גר' רש"י וכו' בתוס' כתובות שם בתו' א, וכ"כ בתוס' יו"ד סי' קעב כ"ד רש"י, וע"י אחיעזר ח"א סי' כג שר"ל כו' בנמוקי יבמות שם כ"ד רש"י. 156 תוס' הרא"ש יבמות יב ב, אלא שמחלוקת התנאים בשלש נשים מפרש שם כמו ר"ת, ע"י להלן בשיטה ג. וע"י תוס' מניקה יג ב שאסתר היתה מטמשת בסוד, אבל כוונתם שעם אחשורוש שימשה כו' וכמש"ש במהר"ש"א (ולא כמש"כ בשו"ת מהר"ש"ם ח"א סי' נח בשם מהר"ש"א). 157 ריטב"א יבמות שם כ"ד רש"י, וע"י תוס' כתובות שם בתו' ב ועוד כו', וע"י שו"ת רעיק"א סי' ע"א ש"ל להוכיח כו' מהנמוקי יבמות ורשב"ו ורא"ה ותלמיד הרשב"א שבשמ"ס כתובות שם כ"ד רש"י, ובשו"ת חסרת שלמה סי' מו תנין כו' בדעת ר"ת בתוס' יבמות שם לשיטת רש"י, וע"י שו"ת עמק שא"ה מהרנאססייפולי אהע"ז סי' סט. 158 שו"ת בנין ציון סי' קלו ושו"ת מתנה חיים ח"א סי' גג. וע"י בית מאיר אהע"ז סי' כג שהוכיח שלאחר תשמיש אסור מכתובות עב א שתמלא ונופצת ורש"י שיוציא ויתן כתובה, וע"י שמ"ס כתובות שם ב' פירושים אם משום האיסור על ההחתת זרע או משום מענה שרועה בנים. 159 רשב"א יבמות שם ור"ן נדרים לה ב, וכמו שהוכיח בשו"ת צ"צ החרש אהע"ז סי' פט שר"ל קודם תשמיש, וכ"ד הרמב"ו והרא"ה וריטב"א בשמ"ס כתובות שם, וע"י שו"ת דברי מלביאל ח"א אהע"ז סי' ע' ושו"ת תורת חסד אהע"ז סי' פד שכ"כ בדעתם, וכ"ד היי"ש יבמות פ"א סי' ה, וכ"כ ברש"י נדה מה א ד"ה מטמשת ש"ל קנתן הוה לשמש כבוד כו', מכלע שר"ל שחלקו אם חייבות ולא אם מותרות כפי שפ"י ביבמות שם.

ואף על פי שבקטנה כדרכה מותר לשמש¹⁷², הרי זה מפני שמשמש כדרך כל הארץ, ואם אינה מתעברת, הרי התשמיש ראוי להזרוע במקום אחר, אבל במוך אינו כדרך כל הארץ ועושה מעשה בידים להשחית הזרע¹⁷³.

אשה שהרופאים אומרים שאם תתעבר או אם תלד תסתכן, נחלקו אחרונים אם מותרת לשמש במוך: יש סוברים שכיון שהלכה כחכמים בשלש נשים, אף זו אסורה לשמש במוך, וחוששים לדעת הסוברים שהמחלוקת של התנאים היא אם מותרות, ולחכמים אסורות לשמש¹⁷⁴, או שמחלוקתם היא אחר תשמיש עם חייבות ליתן מוך, וקודם תשמיש אסורות לדברי הכל¹⁷⁵, אלא שמהם שאוסרים גם נתנית מוך אחר תשמיש¹⁷⁶ ומהם שאחר תשמיש מתירים¹⁷⁷, ויש חולקים וסוברים שמותרות במוך קודם תשמיש, שבשלש נשים בלבד הוא שאסרו חכמים — לדעת הסוברים כן — לפי שאין כאן חשש סכנה קרובה, ואדרבה בדרך הטבע שלש נשים אלו רובן אינן מתעברות, ואין כאן אלא חשש רחוק של סכנה בלבד, אבל כשהרופאים אומרים שיש כאן סכנה ודאית, או חשש קרוב של סכנה, שהיא אשה שראויה להתעבר, והרי רוב נשים מתעברות, בזה אף לדעת חכמים מותר¹⁷⁸, כשהנאיש נותן על האבר כים, כדי שהזרע לא יכנס לתוך הרחם, יש מהאחרונים מחמירים בזה יותר ממוך, כי שם שופך זרעו בנוף הרחם אלא שנופל על המוך, אבל בכים המכסה כל האבר הרי זו הזאת זרע לבטלה ממש, ואף במקום סכנה אין להחיר, שלא תשמש ולא תסתכן¹⁷⁹, ויש שאין מחלקים בדבר, ומתירים במקום סכנה אף בזה¹⁸⁰.

חסר שם ודברי יששכר שם בד' ר"ת בס' הישר סי' קס"ט (הוצ' ירושלים סי' קס"ט) ובתוס' כתובות שם, וכן הוכיח בדברי יששכר גם בד' הירפ"ן נדה יג ובתובות שם בשו"ת ר"ת. ועי' לעיל בשיטה ב בסעם הי"ש ועוד המתירים קודם תשמיש. 172 עי' לעיל בנושא קטנה ועקרה. 173 שו"ת רדב"ן ח"ג סי' אף כב (תקצו). ועי' רשב"א וריטב"א ונמוקי ומאירי יבמות יב ב שאף הם הבינו כן בדעת רש"י אלא שהקטנו על מעם הדבר, והרדב"ן הסביר. 174 עי' לעיל ד' רש"י בשיטה א. 175 עי' לעיל ד' ר"ת בשיטה ג. שו"ת רעק"א ס"ט; שו"ת חת"ס שם; שו"ת משיב דבר להנצי"ב יו"ד סי' פח; שו"ת מהר"ם שיק חו"מ סי' נד; בינת אדם בית הנשים סי' לו; שו"ת בנין ציון ח"א סי' קלו, ועוד. 176 רעק"א שם ובס' עב (וצירד שם להחיר בסדר בדוקה בחורין וסדקין אלא שכל שאין תועלת מזה) ומהר"ם שיק. 177 חת"ס ומשיב דבר ובינת ארם, ועוד. 178 שו"ת המדרת שלמה סי' כו; כו"ת צמת צדק החדש אה"ע"ו סי' פט; שו"ת דברי מלכיאל ס"ט; שו"ת דברי יששכר ס"ט; שו"ת תורת חסד שם; שו"ת זכרון יהונתן סי' ג (רק בכצות עונה החיובית); אחיעזר שם; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' נח; מרחשת ח"ב סי' פ ע"ש בארובה; שו"ת אור גדול סי' לא, ועוד. 179 שו"ת מהרש"ם ח"ג בהשפספות שבסוף הס'. 180 אחיעזר ח"ג סי' כד, ועי' שו"ת צפת צפת דווינסק ת"ש סי' פס ובתשובותיו ד' ווארשא ח"ג סי' קס"ד.

מודים הם בשאר כל הנשים שאסורות במוך קודם תשמיש, ולא התירו בשלש נשים אלא מפני שעל כל פנים קצת סכנה יש בדבר¹⁸¹, ויכולה לומר שמא אין לי זכות שירחמו עלי מן השמים¹⁸², או משום שלא אסרה תורה מעשה ער ואונן אלא כשכוונתו שלא תתעבר ואינו רוצה לקיים פריה ורביה ממנה, אבל אם כוונתו שלא תבוא לידי סכנה מותר¹⁸³.

ג) ויש מהראשונים מפרשים שמחלוקת התנאים בשלש נשים היא במוך שנותנת אחר התשמיש, והמחלוקת היא — כמו לדעה הקודמת — לא באיסור הנתינה, אלא בחיובה, שר' מאיר סובר חייבות לתת המוך כדי שלא יבוא לידי סכנה — או שצריכות לשמש במוך בתורת עצה טובה¹⁸⁴ — וחכמים אומרים מותרת לשמש גם בלא מוך, משום שומר פתאים ה' ומן השמים ירחמו, אבל איסור נתינת מוך אחר תשמיש אין אפילו בשאר כל הנשים לדברי הכל, שהרי הבעל משמש כדרכו, והאשה אינה מוזהרת על השחתת זרע מפני שאינה מצויה על פריה ורביה¹⁸⁵, ואפילו אם הנשים מוזהרות על השחתת זרע, כל שכבר נעקר הזרע מן הגוף לא שייך בו השחתה¹⁸⁶. לדעה זו יש סוברים שקודם תשמיש ודאי אסורה לשמש במוך לדברי הכל, ואפילו בשלש נשים, שאין דרך תשמיש בכך¹⁸⁷, ולא מסתבר שיתירו לאלו הנשים בשביל שמחת עונה¹⁸⁸, ויש סוברים שלדעה זו מותר לשמש במוך גם קודם תשמיש בשלש נשים¹⁸⁹, ואפילו בשאר כל הנשים יש מפרשים שאין איסור לדעה זו¹⁹⁰. לדעת האוסרים לשמש במוך, אפילו בקטנה קודם אחת עשרה שנה, שבדאי לא תתעבר, אסור,

ועי' תשו' רב האי נאון בתשוה"נ הרמב"ם סי' ט"ח ש"כ בד' חכמים בשלש נשים שלא נאסרו לשמש בסוד ויש לבעליהן ולזה לשמש במוך ואין בזה חשש, ומש"כ לבעליהן הרי שר"ל לפני תשמיש. 160 ש"ס"ק שם בשם הרא"ה. 161 יש"ש יבמות שם, וכ"מ במרדכי יבמות פ"א ב"ט ריב"ן, וכ"כ בשו"ת מחנה חיים שם, וכ"כ בחזון איש אה"ע"ו סי' לו, וכ"כ בשו"ת תורת חסד אה"ע"ו סי' מר ובשו"ת דברי יששכר סי' קלח בד' הרא"ש והמרדכי. 162 שו"ת רעק"א סי' עא בד' הריטב"א יבמות שם ט"ו שאין לה להכניס עצמה בסכנה; שו"ת הרדב"ן ח"א סי' אף כב (תקצו); שו"ת דברי מלכיאל שם בד' הראשונים הנ"ל. 163 רדב"ן שם. 164 תוס' רי"ד יבמות שם. 165 עי' תוס' כתובות שם. 166 ר"ת בתוס' יבמות שם, ועי' תוס' כתובות שם בטמו; תוס' הרא"ש יבמות שם, ועי' רש"י כתובות לו א ד"ה משמשת שמפרש ג"כ תשמיש במוך שנותנת המוך אחר התשמיש ולא כמ"כ ביבמות שם ובגדה ג א ד"ה משמשת. 167 תוס' הרא"ש יבמות שם, ועי' דבריו לעיל בשיטה א. 168 תוס' יבמות שם ותוס' הרא"ש שם, וכ"כ בשו"ת רעק"א סי' עא ובחת"ס יו"ד סי' קעב והמדרת שלמה סי' מו בד' ר"ת. ועי' לעיל בשיטה א בטעם הסוברים שקודם תשמיש אסור בשאר נשים, וזה שייך לשיטה זו גם בשלש נשים. 169 תוס' הרא"ש יבמות שם. 170 שו"ת תורת חסד שם ושו"ת דברי יששכר שם בד' ר"ת בתוס' יבמות שם. 171 תורת